

_освіджузакої проблеми.

Саме тому метою запропонованого дослідження є аналіз творчої та національно-просвітницької діяльності відомого діяча музичної культури Галичини першої половини ХХ ст.. Осипа Залеського як вияву феномену тогочасної музичної еліти.

Музикознавець, композитор, диригент, педагог, багаторічний директор філії Музичного інституту ім. М.Лисенка у Станіславові Осип Залеський належить до покоління митців, вихованих на ідеях служіння рідному українському народові.

Осип Залеський народився 16 квітня 1892 р. в селі Тростянець Малий Золочівського повіту (тепер Тернопільська область). Батько - Степан - був першим учителем у Тростянці, який закінчив тодішню фахову учительську школу, так звану "препаранду". Його попередниками були "дяковчителі", тобто дяки, що крім праці в церкві, вчили дітей старослов'янського письма і церковних співів. Рід батька походив з козаків, які після занепаду козаччини оселилися в Галичині, де дід батька купив у селі Струтин на Золочівщині водний млин. Прізвище його було Жалоба, а що, мабуть, проживав за лісом, прозвали його Заліським, чи Жалоба-Заліським, і воно під польським впливом перейшло на Залеський. Степан Залеський уже не вживав подвійного прізвища, хоча в родині й зберігалася печатка, на якій були три літери СЖЗ (Степан Жалоба-Залеський). Мати - Людвіка походила з багатодітної родини Ілевичів. Її батько був священником у селі Грабківці ?і.ля Зборова.

Осип був наймолодшим сином подружжя Залеських. Всього у сім'ї виховувалося п'ятеро хлопців. Життя родини сільського вчителя було дуже нелегким. Доводилося добре роздумувати над щомісячним бюджетом, щоб покрити всі витрати, особливо тоді, коли трое старших синів уже навчалися у Львові та Золочеві. Після виходу батька на пенсію у серпні 1903 р. родина переїхала до Золочева. Проте цей переїзд не був щасливим. Після нетривалої хвороби у листопаді 1903 р. батько помер. Залишилася мати-вдова з синами, яких треба було прогодувати й зодягнути та покрити шкільні витрати з маленької вдовиної пенсії. В такому скрутному становищі розпочалося шкільне навчання малого Осипа.

Золочівська гімназія на той час була поважним навчальним закладом, а уроки музики проводилися на належному фаховому рівні. Спів викладав Йосип Райс, в майбутньому професор музикології Краківського університету. Церковним хором у гімназії керував Ярослав Вербицький. внук композитора Михайла Вербицького.

Осип дуже хотів навчитися грати на скрипці або фортепіано, але мати не мала можливості купити інструмент і платити за навчання. Тоді в шостому класі він зГОЛОСИВСЯ до шкільного духового оркестру, де грав на валторні три роки, тобто до закінчення гімназійної науки. Також великим уподобанням гімназиста було вивчення теорії музики з підручників, ікі прислав зі Львова брат Тадей, що навчався на філософському факультеті Львівського університету. Українських посібників на той час було мало і їх важко було дістати. З огляду на це учень сьомого класу гімназії Осип Залеський вирішив самостійно опрацювати такий посібник теорії музики і послати його до Музичного товариства ім. М. Лисенка на схвалення. Це було першою спробою написання теоретичної праці майбутнім теоретиком-музикологом. Це виглядає по-дитячому наївно, але С.Людкевич потім при особистих зустрічах згадував цей рукопис, який він переглядав та подав про нього свої зауваження.

У старших класах гімназії О.Залеський збирав історичні відомості про українську музику, які використовував у доповідях молодіжного гуртка, а також у школі на лекціях української літератури вчителя Гаврилюка.

Після закінчення Золочівської гімназії у 1911 р. продовжив навчання у Львівському університеті на філософському відділі, вибравши як предмети студій природознавство (ботаніка, зоологія, мінералогія, геологія) й географію, а на третьому році студій ще й музикологію, тому що саме тоді з приходом професора Адольфа Хибінського відкрилася кафедра музикології.

Велика любов до музики привела О.Залеського до студентських лав Вищого Музичного інституту ім. М.Лисенка по класу фортепіано й вищих теоретичних предметів, а

також до польської консерваторії, яка хоч і називалася офіційно Консерваторія Галицького Музичного товариства, проте всі предмети викладалися польською мовою. Там він вивчав гру на фортепіано та флейті, співав у хорі, студював теоретичні предмети у польського композитора і музичного критика професора Станіслава Невядомського. Паралельно співав у хорі "Львівського Бояна" і чоловічому студентському хорі "Бандурист".

Незважаючи на велику зайнятість, саме в цей період розпочинається багаторічна журналістська праця Осипа Степановича, яка тривала до останніх днів його життя : відзначилася написанням багатьох часописних статей на українські та загальномузичні теми.

У 1912-1913 рр. він працював у редакції щоденника "Діло" у Львові. Залучення студентів до журналістики відбувалося за ініціативи редактора Василя Панейка, який таким чином готував фахівців з різних галузей. Журналістська праця дуже сподобалася молодому Осипу, тому поле цієї діяльності весь час розширювалося: вже в 1913-1914 рр. він співпрацював з щоденником "Руслан", а також став постійним співробітником журналу "Ілюстрована Україна", головним редактором якого був відомий історик, професор Іван Крип'якевич, а його заступником - Д.Катамай.

У 1913 році відбулася зустріч Осипа Залеського і Михайла Гайворонського, який вчителював у підльвівському селі й доїжджав до Львова, щоб продовжити музичні студії. Для популяризації своїх перших музичних спроб М.Гайворонський разом з О.Залеським заснували музичне видавництво "Ліра". Саме у цьому видавництві під псевдонімом О.ТКЕ вийшли друком музичні твори М.Гайворонського на слова Т.Шевченка "Заповіт" та "Бойова пісня" ("Буря зловіща"); фортепіанна партитура до драми М.Старицького "Ой не ходи, Грицю" в музичній обробці М.Лнсенка та ін⁸.

Ноти у видавництві переписував відомий нотограф студент Неділько, розмножувала літографічна фірма Андрейчина. Подальші випуски "Ліри" вийшли вже у Відні, друківані а нотодрукарні Редера в Лейпцигу, зокрема "Пісні Українських Січових Стрільців", опрацьовані для хору М.Гайворонським, під назвою "Над Стрипою". Згодом цю збірку перевидала Бойова Управа УСС-ів під назвою "Стрільцьким шляхом".

Після початку Першої світової війни родина Зшієських (мати з трьома меншими синами) переселилася до Відня, де О.Залеський продовжив вдосконалювати свої знання у Віденському університеті, вивчаючи здебільшого музикологічні предмети у професорів Гвідо Адлера, Ріхарда Валлашека та доцента Е.Веллеша, який викладав історію візантійської музики, що було вельми цікаво, адже українська музика частково пов'язана з візантійською. Окрім цього, він відвідував приватну музичну школу Кайзера, де на капельмейстерському відділі продовжував вивчення курсу гармонії та гри на фортепіано у А. та В. Кайзерів, а композицію і контрапункт - у професора А.Боскетті. Сам О.Залеський в подальшому неодноразово жалкував, що не відвідував у Відні "нової школи" модерної музики, на чолі якої стояв Арнольд Шенберг (1874-1951 рр.), який "...зробив "революцію" в науці гармонії: був творцем експресіонізму, конструктивізму і атональності"⁹.

Неймовірна творча наснага привела О.Залеського у студентське товариство "Січ", яке гуртувало студентів-українців, що проживати на той час у Відні. При "Січі" створився гурток для розшуку по віденських лікарнях вояків-українців для допомоги порадами або а переписці з ріднею та доставці їм українських друківаних видань. Для хворих також влаштувалися концерти, які з радістю слухали не тільки вояки-українці. Розповіді на музичні теми проводив Осип Залеський, а виконавцями були тенор-соліст О.Семенів, який повернувся зі студій співу в Італії, співачка А.Остапчук, молодий піаніст Б. Кудрик, скрипаль Слободян.

Громадсько-просвітницька діяльність О.Залеського цього періоду була надзвичайно багатогранною. Продовжувалася плідна співпраця з Михайлом Гайворонським, який був капельмейстером військового оркестру УСС-ів. Як зазначалося вище, саме за сприяння О.Залеського у видавництві "Ліра" вийшов друком збірник пісень Січових Стрільців у опрацьованні М.Гайворонського. В ці роки також з'являються перші композиторські спроби митця. Щоб познайомити іноземців з українським національним гімном "Ще не вмерла

Україна" М.Вербицького та піснею "Не пора" Д.Січинського, О.Залеський зробив їх переклад для фортепіано в чотири руки і видав потім у Львові ("Ліра", 1923 р.) з анотацією українською, німецькою та французькою мовами.

Активна хорова діяльність (участь у мішаному хорі з членів "Львівського Бояна", які опинилися на еміграції у Відні) спонукала О.Залеського до написання та музичної обробки багатьох творів для хору: "Наш клич", "Ми повернемося", "Крути", "Поляглим в бою", "За правду", "Карпати", "Початок дня", "Вечірні настрої", "Чарівний світ", "У лісі на Поліссі", "Похоронні дзвони", "Жовнярська доля", пісні УСС-ів тощо.

Незважаючи на те, що під час першої світової війни О.Залеський був призваний до військової служби у австрійську армію, у 1918 р. він зголосився до Української Галицької Армії. Про цей нелегкий час ним написано декілька спогадів у різних українських журналах й у військовій пресі того часу. Також вийшли друком окремі статті на мистецьку тематику у тижневику "Діло" ("Після столітнього ювілею М.Вербицького", "Один з жертв української пісні (Ол.Семенів)", "Уваги і замітки про нашу музичну культуру" та ін.¹⁰

Демобілізувавшись, Осип Залеський одружився на Гертруді Пальм, яка походила з шведсько-естонського роду. Незабаром у них народилися дві доньки: Лідія та Христина. У 1921 р. родина переїхала до Станіслава, де О.Залеський розпочав свою адміністративно-музичну діяльність. Він став співзасновником і директором новоствореної філії Вищого Музичного інституту ім. М.Лисенка. Саме О.Залеський запропонував управі товариства "Боян" пов'язати існуючу з 1902 р. в Станіславі музичну школу з Вищим Музичним інститутом ім. М.Лисенка. З цим планом О.Залеський поїхав до Львова для обговорення з Музичним товариством як власником Музичного інституту ім. М.Лисенка. Голова товариства, радник Йосип Дрималик, боячись матеріальної відповідальності, ніяк не погоджувався на відкриття філії. Тільки завдяки безпосередній підтримці Станіслава Людкевича у Станіславі було засновано філію Львівського музичного товариства, яка повністю відповідала за матеріальну сторону музичної школи, що одержала назву "Вищий Музичний інститут ім. М.Лисенка, філія в Станіславі". Головою філії Музичного товариства збори обрали прокуратора Григорія Онуферка, який жваво цікавився музичним життям, а директором - Осипа Залеського. Інститут помістився у Народному домі, користуючись кімнатами товариства "Бесіда". Незабаром ідея створення філій музичних інститутів прийнялася дуже швидко і БОНІ відкрилися у інших містах Галичини. Власне музичні інститути не тільки розбудували українське шкільництво, але й були осередками музичного життя на галицьких землях.

З початком шкільного 1921/1922 навчального року у станіславській філії Вищого музичного інституту ім. М.Лисенка були відкриті класи фортепіано, скрипки, солоспіву та теоретичних предметів. Учительський склад був таким: клас фортепіано - Софія Левицька-Замора і Степанія Мішкевич; клас скрипки - Омелян Вислоцький, урядовець дирекції залізниць у Станіславі, добрий скрипаль та педагог, колишній упень Отакара Шевчика; клас солоспіву - також С.Левицька-Замора, яка мала для цього необхідні кваліфікації; клас духових інструментів і теоретичні предмети - О.Залеський. Уже в перший рік до музичної школи було записано велике число учнів (понад 150). Навчання проводилося за планами львівської централі, на піврічні та річні іспити приїжджав делегат централі - інспектор Музичних інститутів доктор Станіслав Людкевич або директор центрального Інституту Василь Барвінський чи інший учитель централі.

З плином часу до філії Вищого Музичного інституту ім. М.Лисенка у Станіславі почали прибувати нові учительські кадри. У 1922 р. на місце С.Левицької-Замори, яка виїхала до Полтави, прийїла Галина Лагодинська, що отримала блискучу піаністичну освіту, вивчаючи у Музичному інституті ім. М.Лисенка гру на фортепіано в професора Марії Криницької, теоретичні дисципліни - у професора Станіслава Людкевича. В 1921 р. вона виїхала до Відня для подальшого навчання. Музикологічні предмети студювала у Віденському університеті та приватній музичній школі Кайзера, а також додатково навчалася гри на фортепіано у піаністки Софії Дністрянської (з Рудницьких), учениці знаменитих Сжи

Лялевича й Емілія фон Зауера у віденській Майстершуле.

Окрім цього Г.Лагодинська часто виступала із сольними концертами, про що свідчать афіші того часу. У газеті "Діло" за 1927 р. вміщено статтю Василя Барвінського "Концерт Галі Лагодинської", де написано: "Першу спробу утвердитися перед публікою на самостійному концерті, що відбувся на початку грудня 1927 р. у Станіславові, мала піаністка Галя Лагодинська. Її концертна програма складалася з творів: Й.Брамс "Рапсодія Es Dur", Р.Шуман "Новелетта fis moll", Л.Бетховен "Соната As Dur", Ф.Шопен "Скерцо cis moll", декілька мініатюр українських композиторів". Цей виступ В.Барвінський вважає цілком вдалим і висловлює побажання, щоб талановита піаністка "продовжувала свою працю і змагання на тім шляху, що особливо в початках не вистелений рожами"¹⁵.

Окремо слід згадати про велику кількість концертів, які проводилися на честь вшанування великих композиторів. Так, наприклад, музичний вечір 26 грудня 1925 року був присвячений творчості Йогана Себастьяна Баха: "...на вечорі прозвучали фортепіанні та скрипкові твори, солоспіви, виконані учнями Інституту /М.Островерха, Арсентівна М.Лепкий/ та його учителями /Г.Лагодинська, Мандичевські/. Реферат про Баха виголосив директор Інституту Осип Залеський..."¹²,

У кінці 30-х рр. закінчилася спільна творча співпраця Осипа Залеського та Галини Лагодинської у філії Музичного інституту ім. М.Лисенка в Станіславові. Попереду для обох талановитих музикантів були найважчі воєнні роки випробувань. Розпочалася їх мандрівка по всьому світу, проте вони ні на мить не припиняли своєї музично-просвітницької діяльності.

Так, у 1939-1941 рр. Осип Залеський працював у Ерфурті в Німеччині, а з 1941 по 1944 рр. вчителював у гімназії м. Ярослава, де також був другим диригентом "Ярославського Бояна" та деякий час директором ярославської філії Музичного інституту ім. М.Лисенка¹ \

З 1944 р. на еміграції в Німеччині Осип Залеський вчителював у таборових українських гімназіях: спочатку в таборі для ДП в Шляйсгаймі, а згодом у Мюнхені в українській таборовій організації. В часи примусової таборової мандрівки, на жаль, у 1946 р. померла перша дружина Осипа Залеського. Після довгих поневірянь він з обома доньками > 1950 р. емігрував до США і поселився в місті Буффало.

Саме в США група колишніх педагогів Музичного інституту ім. М.Лисенка у 1951 р. заснувала Український Музичний інститут Америки, директорами якого в різні роки були Роман Савицький, Володимир Цісик, Зиновій Лисько. Цей інститут був створений за взірцем львівського. Крім центрального закладу в Нью-Йорку він мав філії в одинадцяти містах США і об'єднав численних українських музикантів. У філії Музичного інституту в Буффато після багатьох років знову зустрілися Осип Залеський та Галина Лагодинська.

Слід додати, що після 1944 р. Г.Лагодинська виїхала на еміграцію спочатку у Відень, а потім до Аргентини, де у Буенос-Айресі викладача фортепіано у музичній школі при монастирі оо. Василіянів. Літом 1955 р. переїхала до Америки у місто Буффало. Працювала вчителькою гри на фортепіано та управителькою відділу Музичного інституту в Нью-Йорк) Восени того ж року вона вийшла заміж за професора Осипа Залеського.

Окрім багаторічної праці піаніста-педагога, Г.Лагодинська-Залеська плідне працювала на літературній ниві, пишучи рецензії, статті, нотатки, спогади-сильветки про українських та іноземних митців-музикантів, які друкувалися в журналі "Овид" у Чикаго. Це, зокрема: "Микола Фоменко" - Овид, 1957. - 4.10; "Володимир Грудин" - Овид, 1958. - 4.1; "Зиновій Лисько" - Овид, 1958. - 4.7; "Василь Безкоровайний" - Овид, 1958. - 4.9; "Андрій Гнатишин" - Овид, 1959. - 4.1 та інші. Г. Лагодинська-Залеська є автором повісті "До сонця, до волі", яка вийшла у 1960 р. накладом видавництва М.Денисюка і була дуже прихильно зустрінута читачами та критиками. У журналі "Новий світ" (Канада) було надруковане її історичне оповідання з часів боротьби УГІА "Ліс", що отримало нагороду на літературному конкурсі СФУЖО в 1960 р. З цієї тематики був також надрукований в журналі "Овид" нарис "Із днів грози"¹⁴.

Галина Лагодинська-Залеська померла в Буффато 21 червня 1964 р. Осип Залеський

пережив дружину майже на 20 років (помер 13 березня 1984 р. в Буффало), проживаючи у власному помешканні за адресою: 328 Mills St., Buffalo, NY. 14211.

Всі свої сили він віддав вірному служінню рідному народу, присвятивши останні роки життя музичній громадсько-просвітницькій роботі. Навіть будучи вже у поважному віці, невтомний трудівник-митець продовжував плідно працювати. Вже на американській землі О.Залеський відновив своє музичне видавництво і видав декілька власних творів для хорів і соло: "Похорон жовніра", "Посланіє" (сл. Т.Шевченка), "Чигирин", "Листопад" (сл. Р.Купчинського), "Полудне" (сл. І.Франка), "Досвітні огні" (сл. Л.Українки) тощо. Також у журналі для дітей "Веселка" свого часу було надруковано багато пісень для дітей: "Учітєся", "Соняшник", "3 вечірніх мелодій", "Ой, хмариться", "Тече вода", "Червона катина", "Привіт мамі", "Рідна Матуся" та ін.

Вийшли друком теоретичні праці Осипа Заєського: написаний дуже популярно "Короткий начерк історії української музики" /Філадельфія: Америка, 1951/; підручник з теорії музики "Загальні основи музичного знання" /Нью-Йорк: Говерла, 1958/; "Життя й творчість Миколи Лисенка" /Вінніпег: Новий шлях, 1959/; вправи і пісні для вивчення музичної грамоти "Музичний диктант" /Буффато, 1961/; "Українська гімназія в Ярославі" Чікаго, 1966/; "Мала українська музична енциклопедія" /Мюнхен, 1971/ та ін.

Проте багато музичних композицій О.Залеського лежать у рукописах в сімейному архіві, зокрема обробки пісень УСС-ів, хорові твори для чоловічого, мішаного чи жіночого або дитячого хорів тощо.

Підсумовуючи викладене вище, слід підкреслити вагомий внесок Осипа Залеського у розвиток музичної культури Галичини першої половини ХХ ст. На жаль, більш детальне вивчення його спадщини ускладнюється через відсутність в Україні необхідних джерелознавчих розвідок. Можливо тепер, коли обставини змінилися, вдасться розшукати матеріали, за допомогою яких можна буде більш ґрунтовно вивчити діяльність Осипа Залеського, який всі свої сили віддав для потреб музичної освіченості й духовного піднесення рідного українського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ukrainians in North America. A Biographical Directory. - Champaign, Illinois, 1975. - С.374-375; 2. Енциклопедія українознавства /ред. В.Кубійович. - Львів, 1993. - Т.2. - С.730; 3. Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. - Івано-Франківськ: - Додаток до "Нового часу", 1993-1995. Зошит II - С.169; 4. Костюк О. Осип Залеський - музиколог, композитор, педагог. //Альманах Станіславівської землі.- Т.1 - Нью-Йорк - Париж - Торонто, 1975 - С.571-573; 5. Медведик П. Діячі української музичної культури /Матеріали до бібліографічного словника // Записки НТШ. Том ССXXXII. Праці музикознавчої комісії. - Львів, 1996. - С. 486-487; 6. Рудницький А. Українська музика. Історико-критичний огляд,- Мюнхен, 1963. - С.141; 7. Залеський О. З мого життя // Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. - Т.11 - Нью-Йорк Париж - Торонто, 1985. - С.122-134; 8. Медведик П. Вказана праця. - С. 487; 9. Залеський О. Вказана праця - С. 127; 10. Черепанин М. Музична культура Галичини.-К_1997.- С.319; 11. Діло. - 1927. - ч. 286; 12. Черепанин М. Вказана праця. - С. 120; 13. Дуда М. Ярослав у роках 1927 -1941 і його музичне життя // Ярославщина і Засяння: Збірник.- Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1986. -С. 136-142; 14. Залеський О. Вказана праця - С. 134; 15. Залеський О. Короткий нарис історії української музики. - Філадельфія: Америка, 1951.- С.20.

Ю.А. Титаренко

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ВЧЕНОГО-ІСТОРИКА В. ЗАЇКИНА

Одним із пріоритетних напрямків дослідження новітньої історіографії є вивчення творчого доробку українських істориків, життя і творчість яких замовчувалася або спотворювалася. Наукове студювання біографій та спадщини вчених, що самовідач: — натхненно працювали на ниві науки, об'єктивна оцінка їхнього наукового дорч: звільнення його від ідеологічних нашарувань радянської доби - справа необхідні актуальна.